

Φιλτάτη Διεύθυνσις,

Ἐδῶ καὶ μερικά χρόνια ἔκαμα στήν αἴθουσα τοῦ συλλόγου «**Παρναδόου**» τέσσερα μαθήματα γιά τή νέα μας ἑλληνική ποίηση. Ἀπό τὰ μαθήματα ἐκεῖνα, ἀτύπωτα ἐντελῶς, στέλνω σήμερα γιά τήν ἀγαπητήν Ἑπετηρίδα σας καί τήν ἀληθῶς τιμῶσαν ἤδη τὰ Ἑλληνικά Γράμματα καί τήν παρ' ἡμῖν Καλλιτεχνίαν «**Ποικίλιν Στοάν**» σας, μέρος τοῦ πρώτου. Εἶναι ἡ «**Εἰδαγωγή εἰς τήν Μελέτην τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Ποιήσεως**», ἀπαράλλαχτη καθὼς τότε τήν ἔγραψα καί τήν εἶπα.

*Με τοὺς φιλικούς ἀσπασμούς μου
Κωστῆς Παζαμᾶς*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

1

ΥΝΗΘΕΙΑ ἐπεκράτησε νῶ
θεωρῶμεν τοὺς αἰῶνας, τοὺς ὁ-
ποίους ὑπέμεινε δούλον τὸ Ἑλ-
ληνικὸν Ἔθνος, κυρίως τοὺς αἰῶ-
νας τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως, ὡς αἰῶ-
νας παντελοῦς καὶ ἀπολύτου καταπρα-
σεως, ἐκβαρβαρώσεως καὶ σκότους καὶ
ἐξουδενώσεως τοῦ Ἔθνους. Κατήντησε
ῥητορικὴ κοινοτοπία ἀφόρητος ἡ ἔκφρασις
τῆς ἱερᾶς φρίκης, τὴν ὅποιαν ἐμπνέει ἡ
ἀναπόλησις τῶν καιρῶν τῆς δουλείας. Ὡς
νὰ κατεβαρβαρώθη, κατὰ τὴν διάρκειαν
τῶν καιρῶν ἐκείνων, πᾶν ἰδανικόν, πᾶσα
δύναμις, πᾶσα ἰδέα καὶ πᾶν αἴσθημα, ὡς νὰ
ἐξέλιπεν ὅλως ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἀπο τὴν
ψυχὴν τῆς πατρίδος ἡ νόησις καὶ ἡ ἐνέρ-
γησις, ἡ χεὶρ καὶ ὁ λόγος. Συνειθίσκαμεν

νά ομιλώμεν διὰ στίγματα δουλείας, διὰ βαρβαρότητα γλώσσης, διὰ
ράκη, διὰ συντρίμματα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τόσον εἶχε καρφωθῆ εἰς τὰς
διανοίας τινῶν ἐκ τῶν λογάδων τοῦ Ἔθνους ἢ ιδέα καθ' ἣν. ἔξω τοῦ
ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ιδεώδους, δὲν ὑπῆρξε τίποτε ἄξιον προσοχῆς καὶ σεβα-
σμοῦ καὶ ἀγάπης, ὥστε κατελαμβάνοντο οὗτοι ἀπὸ βδελυγμῶν, γνήσιοι
ἀπόγονοι τῶν βυζαντινῶν γραμματισμένων, πρὸ πάσης ἀποπειράς πρὸς
ἐξερεύνησιν ἔργων καὶ ἀντικειμένων, ἅτινα δὲν ἔφερον, γνησίαν ἢ νόθον,
τὴν σφραγίδα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὸν «Λόγιον Ἐρμῆν» τὸ
φιλολογικὸν περιοδικὸν ποῦ ἐξεδίδετο εἰς τὴν Βιέννην κατὰ τὰ τέλη τοῦ
παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὁ διδάσκαλος Νεόφυ-
τος Δούκας, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἀνέπτυξε σφοδρὸν κατηγορητήριον ἐναν-
τίον ταλαιπώρου τινὸς Ἑλλήνος, καὶ εἰς τὸ ἀνάθημα τοῦ Ἔθνους τὸν
παρέδωκε, διότι εἶχεν ἐκδώσει συλλογὴν δημοδῶν παροιμιῶν. Ὅχι πρὸ
πολλοῦ ἄλλος τις ἑλληνιστῆς δὲν εὑρίσκει λέξεις διὰ τὴν ἐκφράση τὴν περι-
φρόνησίν του πρὸς τὸν ἐκδότην ρυπαρὰς τινος ἀνακαλυφθείσης φυλλάδας,
ἣτις ἔφερε τίτλον: «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, ἔπος μεσαιωνικόν». Οἱ
τοιούτοι θεματοφύλακες τῆς ἀρχαίας δόξης, τοὺς ὁποίους ζωηρῶς συμβο-
λίξει ὁ διδάσκαλος Ἡρακλῆδης εἰς τὸ πνευματικὸν μυθιστόρημα τοῦ
Παύλου Καλλιγᾶ «Θάνος Βλέκας», ὁσημέραι ἐκλείπουν. Ἡ νεωτέρα
κριτικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα, αἱ πρόοδοι τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς ἐπι-
στήμης, ἀραιώνουν τὰς τάξεις των. Ὅ,τι ἄλλοτε ἦτο τὸ ἀναγκαῖον
ἐπακόλουθον τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς, ἤδη κρίνεται ὡς θλιβερὸν σύμ-
πτωμα διανοητικῆς ἀνεπαρκείας.

Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τοὺς ἐπὶ Βυζαντίου καὶ τοὺς
μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνους πρὸς τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα· ἀλλ' ἡ
παραμῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν εἶναι ἡ σχετικὴ τὴν ἐνέργειαν
τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος διαβλέπομεν, ὅσονδήποτε ἀμυδρῶς, καὶ κατὰ
τὴν ζοφερωτέραν περίοδον τῆς ἱστορίας ἡμῶν. Ἡ δύναμις αὕτη διετή-
ρησε καὶ τὴν ποίησιν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, διὰ μέσου τῶν ἐθνικῶν
δοκιμασιῶν, σχεδὸν ἀσάλευτον κατ' οὐσίαν, ἂν ὄχι τὴν αὐτὴν κατὰ τὸν
ἐξωτερικὸν πλοῦτον καὶ κατὰ τὴν τελειότητα τῆς τεχνικῆς διαπλάσεως,
τὴν ποίησιν, δηλονότι τὴν μυστηριώδη χάριν τὴν ἐκφράζουσαν διὰ τοῦ
λόγου, μουσικῶς ἢ πλαστικῶς, τὰς ἰσχυροτάτας συγκινήσεις. Αἱ Μοῦσαι
μετέστησαν, ἀληθῶς, εἰς ξένα κλίματα, καὶ εἰς νέας πατρίδας ἐπολιτο-
γραφήθησαν· ὅμως τὰ πάτρια χῶματα ποτὲ δὲν ἐγκατέλειπεν ἐξ ὀλοκλή-
ρου ἡ Μοῦσα τῆς Ποιήσεως. Εἰς κάποιον παραμῆθι τῆς Κρήτης ἡ
νεράιδα διὰ ν' ἀποφυγῆ τὰς στιβαρὰς χεῖρας τοῦ κρατοῦντος αὐτὴν νέου
χωρικοῦ λυρῶδου μεταβάλλεται διαδοχικῶς εἰς σκύλον, εἰς ὄφιν, εἰς πῦρ,
ὑποδύεται παντοίας μορφάς· αἱ χεῖρες τοῦ ἐμπνευσμένου λυράρη τὴν
κρατοῦν δυνατὰ, μέχρις ὅτου γλυκοχαράζει, λαλεῖ ὁ πετεινός· ἡ νεράιδα
τότε ἀναλαμβάνει τὸ ἀληθὲς αὐτῆς σχῆμα, καὶ ἀπομένει ὡς τοιαύτη
κτῆμα τοῦ κατέχοντος. Ὡς ἡ ἐξωτικὴ τοῦ παραμυθιοῦ, εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ

ποίησις. Μεταμορφώσεις μόνον υφίσταται. Ἡ ἔθνικὴ ψυχὴ ἀγωνίζεται νὰ τὴν κατακτήσῃ ὑπὸ τὸ κάλλιστον αὐτῆς εἶδος, καὶ ἐν καιρῷ τῆς νυκτός· ἀλλὰ πάντοτε τὴν κρατεῖ.

2

Εἰς ποίαν κατάστασιν διετέλει ἡ Ἑλληνικὴ ποίησις κατὰ τὴν ἐπίσημον στιγμὴν, ἣτις ἔκλεισε τὸν μεσαιῶνα καὶ ἐνεκαίνισε τὴν νεωτέραν ἐποχὴν;

Τρεῖς διάφοροι τύποι ἐξέφρασαν τὸ ποιητικὸν πνεῦμα τοῦ Βυζαντίου. Ὁ ἀρχαϊκὸς ἢ ἀρχαῖζων· ὁ θρησκευτικὸς· ὁ δημοτικὸς τύπος. Ὁ πρῶτος τύπος περιλαμβάνει, ὡς γνωστὸν, ποιήματα εἰς ἀρχαῖα ἢ νεώτερα μέτρα, προϊόντα δουλικῆς μιμήσεως, περίτεχνα, ἀλλ' ἄμουσα θεματογραφήματα, γυμνὰ φαντασίας, ψυχρά, ἀναιμικά. Ὁ δεῦτερος τύπος περιλαμβάνει τὴν ἱερὰν ποίησιν, ἣτις, εἰς γλώσσαν πολὺ ἀπλουτέραν τῆς ψευδοκλασικῆς καὶ εἰς ἰδιάζοντας ρυθμούς, παρήγαγεν ὑψηλὰ ἔργα καὶ ὕμνους ἀμιλλωμένους πρὸς ἐκείνους τῶν περιφήμων λυρικῶν τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων. Τὸν τρίτον τύπον μᾶς παρέχουν τὰ ἔργα τῆς ποιήσεως τὰ συντεθειμένα εἰς τὴν ζωντανὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ· εἰς γλώσσαν μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελοῦσαν τὴν βάσιν τῆς ἔθνικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς ἡμῶν γλώσσης, καὶ εἰς τὰ μέτρα τῆς νεωτέρας ἡμῶν στιχοιουργίας. Ἡ ποίησις αὕτη διηρμήνευσε, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, μὲ θαυμαστὴν ἀπλότητα μορφῆς, ζωηρότητα εἰκόνων, καὶ μελωδικότητα, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ονειροπολήσεις τοῦ συγχρόνου βίου.

Καὶ οἱ δύο κλάδοι, ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὁ δημοτικὸς, τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως, τῆς μόνης ἀξίας τοῦ ὀνόματος, τῆς εὐμοιούσης εἰς φαντασίαν, εἰς αἴσθημα καὶ εἰς πρωτοτυπίαν, ἀνεπτύχθησαν, καὶ οἱ δύο, ὅπως διόλου χωρισμένοι ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ποίησιν, καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον. Ἡ ὕμνογραφία τῶν Ρωμανῶν καὶ τῶν Δαμασκηνῶν παραβάλλεται πρὸς τὴν ἔθειον Μοῦσαν τῶν Δαβίδ καὶ τῶν Πινδάρων. Τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, τὰ αὐτοφυῆ καὶ ἀπερίτεχνα, ἀναπολοῦσιν ὠρισμένους οὐσιώδεις χαρακτῆρας τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ χρησιμεύουν, εἰς τοὺς κρίνοντας καὶ τοὺς συγκρίνοντας, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ταυτότητος τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς διὰ μέσου τῶν καιρικῶν μεταβολῶν καὶ καταστροφῶν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως περίεργον φαίνεται πῶς ἡ γνώσις τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, πῶς ἡ θεραπεία τῶν ἀθανάτων προγονικῶν ἀριστουργημάτων ὄχι μόνον δὲν παρήγαγε σχεδὸν τίποτε γενναῖον ἐν τῇ βυζαντινῇ ποιήσει, ἀλλὰ καὶ ἐπενήργησεν ὡς πνοὴ σιμοῦν ἀποξηραντικὴ πάσης ἐμπνεύσεως καὶ δημιουργίας. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀρχαιομάθεια αὕτη, μετενεθείσα εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐκ Βυζαντίου διδασκάλων, παρήγαγε τὴν Ἀναγέννησιν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὠραίων καὶ τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἴσως δὲν εἶναι δύσκολος ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου.

Ὁ σπόρος τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος δὲν γονιμοποιεῖται πίπτων κατὰ πετρῶν, ἀλλὰ ριπτόμενος εἰς ἔδαφος ἀρμόδιον πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ θαυμασίου δένδρου, τοῦ πολυκάρπου καὶ βαθυσκίου. Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης

καὶ σχολαστικότης δὲν συμβιβάζονται. Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο τούτων στοιχείων δύναται ἴσως νὰ παραγάγῃ χρήσιμα ἔργα ἐν ὠρισμένῳ κύκλῳ νοήσεως, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ δυνθῆ νὰ πλάσῃ τὸ Ὁρακίον, τοῦ ὁποίου ὑψηλοτάτη ἐκδήλωσις ἡ ποίησις. Ἡ Εὐρώπη ὠφελήθη ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, διότι ἐλευθέρως τὴν ἐχρησιμοποίησε, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν χρησιμοποιοῖ ὡς ἀπλοῦν μέσον μόνον, ὡς ἀλάνθαστον ὄργανον πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἰδίων σκοπῶν, πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἰδιοφυίας ἐκάστου τῶν λαῶν τῆς. Ἀλλὰ δὲν τὴν καθιέρωσεν ἀφιλοσόφως ὡς σκοπὸν, δὲν τὴν ἐπροσκύνησε τυφλῶς ὡς εἰδῶλον, καθὼς ἔπραξαν οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, καθὼς ἀκόμη πράττουν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμεγαλύνθησαν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως, διότι ἀφομοίωσαν τὴν παιδευσιν ταύτην πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν βίον αὐτῶν· ἐνῶ οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπέζητουν νὰ ἀφομοιώσωσι τὸν βίον καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν πρὸς τὴν παιδευσιν ταύτην. Ἴσως εἶναι λεπτή ἡ διαφορά τῆς ἀποχρώσεως μεταξύ τούτου καὶ ἐκείνου τοῦ τρόπου τῆς προσοικειώσεως τοῦ ἀρχαίου ἰδεώδους· ἀλλ' ἱκανὴ διὰ νὰ προκαλέσῃ, εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, γέννησιν γνησίων καλλιτεχνημάτων, εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ἀρχαιοζήλων μόνον θεματογραφῶν. Ὀλίγοι στίχοι τοῦ Σολωμοῦ παραστατικώτερον ἐκφράζουν ὅ,τι ἐνταῦθα θέλω νὰ εἶπω. Ὁ ποιητὴς φαντάζεται ὅτι θ' ἀκούσῃ εἰς τὴν μοναξίαν, ἐνώπιον τῆς μεγάλης φύσεως, ὑπὸ τὰ δένδρα καὶ παρὰ τὰ ρεῖθρα, τὴν φωνὴν τοῦ Ὁμήρου, ἐμψυχοῦντος τὴν φύσιν. Κάθε ρεῖθρο, λέγει:

*Κάθε ρεῖθρο ἐρωτημένο,
Κάθε αὔρα καθαρή,
Κάθε δέντρο ἐμψυχωμένο
Μὲ τὸ φίλημα ὀμιλεῖ.*

*Κι' ὅπου πλέον μοναχισμένοι
Εἶναι οἱ βοῆχοι σιγαλοί,
Μῆνιν ἄοιδε θε' ἢ ἀκούσης
Νὰ σοῦ ψάλλῃ μιά φωνή!*

Ὡς νὰ θέλῃ νὰ μᾶς εἶπῃ ὁ ποιητὴς ποῦ πρέπει νὰ τὸ ἐνωτισθῶμεν αὐτὸ τὸ «μῆνιν ἄοιδε», ποῦ πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσωμεν τὴν ἀποκάλυψιν τῆς σοφῆς ποιήσεως. Εἰς τὴν ψυχὴν τῆς μεγάλης φύσεως, εἰς τοὺς ἔρωτας τῶν ρεῖθρων, εἰς τοὺς διαλόγους τῶν δένδρων, εἰς τὰς αὔρας, εἰς τὴν βαθεῖαν σιγὴν τῆς μονώσεως, εἰς ὅτι βλέπομεν ἑξῶ ἡμῶν καὶ γύρω μας, εἰς ὅτι μυστηριωδέστερον ἀκούομεν ἐντὸς ἡμῶν. Ἀλλὰ πρὸς τὸ θαῦμα τοιαύτης ἀποκαλύψεως εὐνόητον ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν αἱ σελίδες τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τὰ σοφὰ βιβλία καὶ ἡ σχολικὴ παιδείσις.

3

Ἐκ τῶν τριῶν τύπων τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ὁ μᾶλλον ἐνδιαφέρων ἡμᾶς εἶναι ὁ τῆς δημῶδους ἢ λαϊκῆς ποιήσεως· διότι οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἱερὰν ποίησιν, παρέμεινε καὶ ἀνεπτύχθη γενναίως μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Ἡ δημῶδης Μοῦσα εἶναι ἡ μόνη χαρακτηριστικὴ τῆς νεοελ-

ληνικῆς ποιήσεως θεότης· χρησιμεύει ὡς ὀρηκτῆριον πρὸς ἐπιτέλεσιν γενναίων πνευματικῶν ἄθλων, ὡς θεμέλιον πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ἀρίστων λογοτεχνικῶν μνημείων, μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ ποίησις αὕτη ἀποσχίζεται εἰς δύο συγγενεῖς τάξεις· εἰς τὰ προϊόντα τῆς κυρίας καὶ ἀγνῆς ἰθαγενοῦς Μούσης, ἡ ὁποία ἐμπνέεται αὐτομάτως μόνον ἀπὸ τὸ παρὸν, χωρὶς νὰ ἔχη ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῆς ξένη τις φιλολογία· καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τὰ ἐξ ἡμισείας δημοτικά καὶ λόγια, ἅτινα πρὸς τὴν καθ' αὐτὸ λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἐμπνευσιν συνδέουσι παρείσακτα στοιχεῖα, εἴτε ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας φάσεως τῆς γλώσσης, εἴτε—τὸ οὐσιωδέστερον—ἐκ τῆς συναφείας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως. Οἱ ἀνώνυμοι καὶ ἄγνωστοι ποιηταί, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην τάξιν, ἀποκρύπτουσι τὴν ἰσχυρὰν τῶν ἀτομικότητων ὡς διὰ νὰ καταστήσωσιν εἰς ἡμᾶς ζωηρότερον καταληπτὴν, μὴ περισπῶντες ἀλλαχοῦ τὴν προσοχὴν, τὴν καθολικὴν ψυχὴν τῆς πατρίδος. Ἡ τάξις αὕτη προσλαμβάνει καθαρωτάτην καὶ καλλίστην ὑπόστασιν εἰς τὰ λεγόμενα δημοτικά τραγούδια τῆς Ἠπείρου. Ἡ δὲ ἄλλη τάξις ἢ σχολή, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν Ἑλληνολατινικὴν, ἐπιζήλωσ ἀκμάζει εἰς τινὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς ποιήσεως, γνωστῶν ποιητῶν ἔργα τεχνικώτερα, καὶ φέροντα τὴν σφραγίδα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηρὰν, τῆς ἀτομικότητος. Τῶν γνησίων δημοτικῶν ἄσματων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λαβγλωσσα στιχοῦργήματα γνωστῶν ἢ καὶ ἀγνωστῶν στιχοπλόκων τῆς πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτήν, ἐποχῆς, εἶναι προφανῆς ἡ ὑπεροχὴ ὡς θὰ ἦτο προφανῆς ἡ ὑπεροχὴ παρθένου καὶ ἀγρίου τοπίου τῆς φύσεως ξένου πάσης ἀνθρωπίνης καλλιτεργείας, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν πτωχικῆς τινος κώμης, τῆς ὁποίας ἡ ἀγροτικὴ χάρις παραβλάπτεται ἀπὸ τὴν πεζὴν τύρβην τῆς μικρᾶς κοινωνίας καὶ ἀπὸ τὰ ἀκαλαίσθητα ἔγχη τὰ διακρινόμενα εἰς τὰς κακῶς ρυμοτομημένας ὁδοὺς, εἰς τὰς βορβορώδεις πλατείας, εἰς τὰ πληκτικὰ οἰκήματα.

Μόλις ὀλίγα προϊόντα τῆς τεχνικώτερον ἐπεξεργασμένης κρητικῆς ποιήσεως θὰ ἠδύναντο νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἄτεχνα προϊόντα τῆς ὀρεινῆς Μούσης. Ἀλλὰ καὶ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως τῶν Βυζαντινῶν ἀνωτέραν κρίνουσι τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν αὐτῶν σοφοὶ ἐξερευνηταὶ τῆς Βυζαντιακῆς λογοτεχνίας. Τὰ ἱερά ἐκεῖνα ποιήματα βέβαιον ὅτι δὲν μεταδίδουσιν ἤδη τὴν συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν τὸ πάλαι μετέδιδον· τὰ ἀκούομεν, ψυχροὶ τὴν καρδίαν, κακῶς ψαλλόμενα εἰς τοὺς ναοὺς, ὡς τὰ κατατριβέντα τεμάχια κλασικῆς μουσικῆς χυδαίως ἐκτελούμεν ἀπὸ τὰ βραγχόφωνα ὄργανα πλανοδίων μουσικῶν. Εἶναι δὲ ἄλλως τε καὶ παρωχημένης ἐποχῆς παρωχημένα προϊόντα· ἀλλ' ὅμως ἔγρουσι καὶ τὸ αἶσθημα βαθύ καὶ τὴν φαντασίαν ἀποκαλυπτικὴν, προσεγγίζουσαν δηλονότι τὴν ἀνωτάτην ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ τὴν ρυθμοποιίαν τεχνικωτέραν.

4

Ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῶν ἔργων τῆς δημοτικῆς Μούσης δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐνῶ τὰ θρησκευτικὰ ποιήματα ἐκεῖνα εὖρον

ἔδαφος προσφορώτατον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐπίσημον καθιέρωσιν ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἐποχῆς, δίκην θεσμῶν τοῦ Κράτους, ὅπως τὸναντίον τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια διετελοῦν ἐν συνεχεῖ διωγμῷ, ὅστις ἐξηκολούθησε πολὺν χρόνον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου, μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Κατεφρονοῦντο, ἀπεκνήρυσσοντο, παρετρέχοντο καὶ παρεσιωπῶντο ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ὡς εὐτελεῖ, χυδαῖα, ἀγυρτικά, ἐξαμβλωματικά, ἀναρχικά. Καὶ εἶναι θαῦμα πῶς περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ὅσα περιεσώθησαν. Ἄρα γε πόσα ἐξ αὐτῶν, ἀνεκτίμητα κειμήλια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἀπωλέσασμεν ἐκ τοῦ τοιοῦτου διωγμοῦ ἀνεπιστρέπτει! «Πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, λέγει εἰς τῶν γενναιοτέρων ὑπερμάχων τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ὅτι δὲν κατέχομεν ἀκόμη ὅλην τὴν λαϊκὴν φιλολογίαν τοῦ μεσαιῶνος, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ἀγνοοῦμεν τὴν κατάστασιν τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ ἐκείνου».

Δεύτερον, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν εἶναι ἡ δημοτικὴ ποίησις καὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, οἵτινες εἴμεθα οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι ἐκείνων· κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι ἡ ποίησις αὕτη δὲν εἶπεν ἀκόμη τὴν τελευταίαν τῆς λέξιν, δὲν ἐξήντησεν ὅλην τὴν γονιμοποιὸν τῆς δύναμιν. Καὶ δὲν διατελεῖ μὲν, ὡς ἄλλοτε, εἰς τὴν πρώτην ἀγνὴν καὶ καθαρὰν μορφήν, ἀλλὰ προβαίνει καὶ ἀναπτύσσεται ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα στοιχεῖα σοφὰ καὶ πρὸς ἄλλα στοιχεῖα ξένα. Ἴσως ἐγγίζει, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦλθεν ἀκόμη ὁ καιρὸς διὰ νὰ καταμετρήσῃ ὁ ὀξύνοος ἱστορικός ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς.

Πλὴν τούτων, τρίτον· δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὸ κάλλος τῆς κυρίως δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως, δὲν πρέπει νὰ τὴν συγκρίνωμεν πρὸς τὰ τεχνικὰ καὶ τὰ περίσοφα ἔργα τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἀνάλογα ἀφελῆ προϊόντα τῶν ἄλλων λαῶν. Καὶ ἂν ἐδίσταζομεν ἡμεῖς νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τούτου, θὰ διέλυε τοὺς δισταγμοὺς ἡμῶν ἡ γνώμη ὅχι πλέον τῶν στενοκεφάλων θεματοφυλάκων τῆς βυζαντινῆς μωροσοφίας, ἀλλὰ μεγαλοφυῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς Δύσεως, ἀλλὰ τὸ κύρος σοφῶν καινοτόμων ἐρευνητῶν τοῦ πνεύματος τῶν διαφόρων λαῶν, ὡς ὁ Γκαίτε, ὁ Σατωβριάνδος, ὁ Φωριέλ, ἡ Δόρα Δίστρια, ὁ Μονταίγνιος, ὁ Μένδελσον, ὁ Θωμαζαῖος, ὁ Μάρκελλος, καὶ ἄλλοι. Κατ' αὐθεντικὰς ἐμολογίας, τὰ δημῶδη Ἑλληνικὰ τραγοῦδια μετὰ τῶν Σερβικῶν εἶναι τὰ ὠραιότερα πάντων. Ὁ διάσημος Ταῖν, συγκροίνων κάπου τὰ δημοτικὰ ἔσματα τῶν Γάλλων πρὸς τὰ δημοτικὰ ἔσματα τῶν Ἀγγλοσαξῶνων παρεμβάλλει μεταξύ τῆς ἀναλυτικῆς, ἰσχνῆς, πεζολόγου σαφηνείας τῶν πρώτων, καὶ τῆς συνοπτικῆς καὶ τόσοσιν ποιητικῆς ἀσφαλείας τῶν δευτέρων, τὴν πλουσίαν λάμπουσαν καθαρότητα τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Παραπλεύρως, καὶ μεταξύ τῶν δύο ἀντιθέτων πόλων τῆς φαντασίας τῶν λαῶν τούτων, δὲν εἶναι ἄρα γε καὶ ἡ θέσις τῶν δημοτικῶν μας τραγοῦδιων, συντριμμάτων ἐσοποιίας ἀπωλεσθείσης ἢ μὴ συναρμοσθείσης ἀκόμη;

5

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ὅταν ἔπρεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ δημοτικὴ μας ποίησις ἠρίθμει παρελθόν αἰῶνων ὄλων. Τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης τὴν ἐμφάνισιν θέλουν τινὲς νὰ συλλάβουν κατὰ πρῶτον ἀπὸ τοῦ 600 μ. Χ. Ἡ ποίησις μας εἰσέρχεται εἰς ἀρμόζοντα δρόμον, μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ ταύτης ἡ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει ἀρχεται ἀναπνεύουσα εἰς τὸ Βυζάντιον κάπως ἑλευθερώτερον, ἐνῶ συνάμα ἀρχεται ἡ παρακμὴ τῆς θρησκευτικῆς ποιήσεως. Καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ποίησις ἐκεῖ, μόλις ἐξέλεξε τὸ ἀρμόζον πρὸς ἔκφρασιν ὄργανον, τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Διότι ἡ ποίησις δὲν τρέφεται παρὰ μὲ τὴν ἀμβροσίαν τῆς ζωῆς καὶ μὲ τὸ νέκταρ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ζωσα γλῶσσα ὕστερον ἀπὸ ματαίας ἀποπείρας πεζογράφων ὡς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ Μαλάλας, ὁ Θεοφάνης, πρὸς ἀποδοχὴν μέσης συμβιβαστικῆς ὁδοῦ, περιωρίσθη εἰς τὴν ποίησιν. Ἡ ποίησις, ἐπαναστατικὴ, ἐκτὸς τοῦ σχολείου, γεννηθεῖσα ἀπὸ τὰς σκηνὰς καὶ τὰς θορυβώδεις διαδηλώσεις τοῦ Ἱπποδρόμου, εἶχε διατηρήσει εἰς τὸν ὑπ' αὐτῆς διαμορφωθέντα ἐθνικὸν δεκαπεντασύλλαβον στίχον τὸν χαρακτηρὰ δραματικῆς τινος συντόμου καὶ ἐντόνου στιχομυθίας, εἶχε διαδοθῆ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, εἶχεν ἀναπτύξει τοὺς διαφοροὺς αὐτῆς κύκλους, τῶν ὁποίων ἐπισημότετος ὁ Ἀκριτικός, εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς ὄλας τὰς φάσεις τοῦ νέου βίου· ἐξύμνει τὸν ἠρωϊσμὸν καὶ τὸν ἔρωτα, ἐθρῆνει τὸν ἀποχωρισμὸν καὶ τὸν θάνατον, ἐνεπνέετο ἀπὸ τὰς εἰδωλολατρικὰς παραδόσεις ἢ ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ συναξάρια, ἀνέπλαττεν ἢ ἐπλαττε καὶ αὕτη μύθους, ἐνεκέντριζεν εἰς τὸν κορμὸν τῆς νέου κλάδου ἐξωθεν, ὑφίστατο ξένας ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ μόλις ἐδέχθη τὸ κτύπημα τῆς Ὀσμανικῆς κατακτήσεως, ἡ ποίησις αὕτη, ὡς ἡ γῆ εἰς τὸν «Ὅρκον» τοῦ Μακρορᾶ, ποῦ τὴν ἔσχισε κατὰ-βαθα ὁ σεισμὸς καὶ δείχνει ἔξαφνα «ἐδῶ χρυσάφι ἀπάρθενο κ' ἐκεῖ καθάρια βρῦση», ἐνῶ πρότερον ἐπιστεύετο πλασθεῖσα διὰ νὰ στολιζέται μὲ χόρτα μόνον καὶ μὲ ἄνθη, ἡ δημοτικὴ μας ποίησις, πιστὴ ἐκδήλωσις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, δὲν παρημέλησε μὲν οὐδ' ἐγκατέλιπε τὰ τέως προσφιλῆ αὐτῆ θέματα τῆς ἀνυμνήσεως τῆς ἀτομικῆς ἀνδρείας, τῆς διαπύρου ἀγάπης πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ δέους πρὸς τὸν θάνατον, ἀλλὰ προσθέτει νέαν σιδηρᾶν χορδὴν εἰς τὴν χρυσῆν λύραν τῆς, τὸ ἀρματολικὸν ἰδεῶδες, τὸν πόθον τῆς Παλιγγενεσίας, καὶ ἀπηχεῖ τὴν βροντερᾶν μονομαχίαν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνοσ καὶ τοῦ Τούρκου.

6

Ὁ δημοτικὸς αἰοδὸς πρὸ τῆς δακρυσμένης εἰκόνας τῆς Παναγίας, μὲ δόσιν ὑψηλῆς τινος γαλήνης, προφητεύει τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν: «Πάλαι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς, πάλαι δικὰ μας εἶναι!» Ὁ Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶς, Ρόδιος στιχογράφος τοῦ «Θρήνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως», συντεθέντος μῆνας τινὰς μετὰ τὴν Ἄλωσιν, δὲν προφητεύει μὲν αὐτός,

ἀλλά ρητορεύει εἰς τὸ ποίημά του, προτρέπων τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας ἵνα ὁμονοήσαντες συγκροτήσωσι νέαν σταυροφορίαν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς σκυλλοτούρκου :

*Nāxen ἀστράφει ὁ οὐρανός, νάχε καγῆ ἡ ὥρα,
Ἡλιος, Σελήνη μηδαμοῦ νὰ μ' εἶχαν ἀνατείλει
Καὶ τέτοια μέρα μελανὴ νὰ μ' εἶχε ξημερώσῃ·
Εἰς τοῦ Μαῦτον τοῦ μηνὸς σιὰς εἴκοσιν ἐννέα,
Τρίτην ἡμέραν δολερὴν ποῦ αὐθέντευν ὁ Ἄρης,
Ἐπήρανε τὴν Πόλιν*

*Οἱ Τοῦρκοι, σκύλοι ἀσεβεῖς. Ὡ συμφορὰ μεγάλη!
Τὸν Τοῦρκον ἂν ἀφήκετε τὴν Πόλιν νὰ κρατήσῃ,
Θέλει γὰρ πάλιν τὸ θεριὸν καὶ θέλει δυναμώσει,
Καὶ θέλει καταπιεῖ πολλοὺς ὁ σκύλος ὡσὰν δράκος.
Λοιπὸν πανψηλότει αὐθένταις μου ρηγάδες
Ἀγάπην ὀλοί κάμειτε νὰ πᾶτε στοὺς ἐχθροὺς σας,
Καὶ τὸν σταυρὸν σηκώσατε σημάδι στάγματά σας...*

Ὁ ποιητὴς παρατάσσει στίχους ἀπειροκάλους, ἀλλὰ θερμούς ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀπὸ ψυχικὴν τινὰ ὀδύνην· ἐπικαλεῖται τὴν ἐπέμβασιν ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης πρὸς κοινὴν ἐκστρατείαν· θέλει τὸν Πάπαν ὑπέρτατον διευθυντὴν αὐτῆς· καὶ τούτου γενομένου, βεβαιοῖ ὅτι πάντες οἱ ὑποδουλωθέντες θὰ δράξουν τὰ ὅπλα· διότι δὲν περιμένουν πρὸς τοῦτο, παρὰ νὰ ἴδωσιν, ὅπως εἰκονικῶς τὸ ἐκφράζει εἰς ἓνα ἱαμβοαναπαιστικὸν στίχον,

Σημάδι, μέγα φλάμπουρον, τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου!

Ὁ Γεωργιλάς οὗτος χιμαίρας ἔτρεφεν· ὁμως ἐξέφραζε τοὺς πόθους τῆς ἐθνικῆς καρδίας, ὅταν ἔλεγεν ὅτι οἱ δουλωθέντες δὲν ἐπερίμεναν ὅπως δράξουν τὰ ὅπλα, παρὰ νὰ ἴδουν σημάδι μέγα, τὸ φλάμπουρον. Ἡ διαφορά εἶναι ὅτι, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, τὸ συμβολικὸν φλάμπουρον ἐκράτουν ὄχι ξένοι, ἀλλ' Ἕλληνες, οἱ περίφημοι Στρατιῶται. (Ἡ λέξις εἰς τὴν μεσαιωνικὴν σημασίαν τῶν πλανοδίων ἵπποτων). Οἱ Στρατιῶται, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου, μετηνάστευσαν εἰς τὴν Δύσιν· ἀνεγέννησαν ἐκεῖ τὴν πολεμικὴν τέχνην, ὡς οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι ἀνεγέννησαν τὰ ἀρχαῖα γράμματα.

Ὁ Ἕλληνας στρατιώτης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ πλανόβιος καὶ πολεμοχαρής, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἀρματωλοῦ,

*Διωγμένος ἐκ τῆς πατρικῆς καὶ λατρευτῆς ἐστίας,
Πλανᾷται εἰς τὴν ξενικίαν κ' ἀδιάκοπα βογγαεῖ,
Καὶ λημονῶν καὶ τὰς πληγὰς καὶ τοῦ ἐχθροῦ τὴν νίκην
Θογγεῖ σὴν ἀτιμίαν του κ' εἰς τὸν χαμένον γάμον.
Καὶ σφίγγων σὴν ἡρωϊκὴν παλάμην του τὸ δόρυ,
Καλεῖ σὴν μάχην τὸν ἐχθρόν, περιφρονεῖ τὸν Ἄρη,
Καὶ τὴν ψυχὴν του τὴν πετᾷ διὰ ν' ἀκουσθῇ σὸν κόσμον.*

Οἱ στίχοι οὗτοι εὐρίσκονται εἰς τὸ νεώτερον περισπούδαστον βιβλίον τοῦ Σάθα «Ἀθηναὶ καὶ Βυζάντιον», διὰ τοῦ ὁποίου εἰσαγόμεθα εἰς τὸν 7ον

τόμον τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης· τοὺς μετέφρασεν ἀπὸ τὸ Λατινικὸν πρωτότυπον ὁ ἴδιος συγγραφεὺς, ὁ κ. Σάθας. Ἄλλ' ὁ Λατινοφώνος ποιητῆς τῶν στίχων τούτων Ἕλλην εἶναι· εἰς ἓκ τῶν διδασκάλων τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ τῶν κορυφαίων ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὰς δεινὰς ἡμέρας ἐκείνας. Εἶναι ὁ ἐκ Βυζαντίου εὐπατριδῆς Μιχαὴλ Μάρουλος, αἰδὸς Ὑμνων φιλοσοφικῶν, ἡλιολατρικῶν. Προσεπικαλεῖται ὑπὸ τῶν συγχρόνων του poeta divinus, «θεῖος ποιητῆς», καὶ εὐλόγως τιμᾶται ὡς ὁ ἀληθὴς πατὴρ τῆς νεωτέρας λυρικῆς ποιήσεως. Θαυμάζουσι τὰ ἔργα του ὁ Ἐρασμος καὶ ὁ Ἀρίστος, μαθητῆς δὲ καὶ μιμητῆς αὐτοῦ εἶναι ὁ περικλητὸς Ρονσάρ, ὁ ἀνακαινιστῆς τῆς Γαλλικῆς ποιήσεως καὶ τῆς Πλειάδος ἀρχηγός. Ὁ Μάρουλος ἐξεπαιδεύθη εἰς Ἰταλίαν, προστατευόμενος τοῦ περιφήμου καρδινάλιου Βησσαριάνου. Ὁραῖος τὴν μορφήν καὶ ἱπποτικὸς τὸν χαρακτῆρα, ὡς περιγράφεται, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προστάτου αὐτοῦ, διῆγε βίον πλάνητα στρατιωτοῦ· ὑπηρετήσεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην ὄπλαρχηγὸν Νικόλαον Ράλλην. Εἰς Φλωρεντίαν τὸν ἐδεξιώθη εὐμενέστατα ὁ Λαυρέντιος ὁ ἐκ Μεδίκων, ἠράσθη δὲ αὐτοῦ ἡ θυγάτηρ τοῦ γραμματέως τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας Ἀλεξάνδρα Σάλα, κόρη ὠραία, πλειότερον σοφὴ ἢ ὠραία, κάτοχος καὶ τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐστιχοῦργει. Τὴν Ἀλεξάνδραν περιπαθῶς ἠγάπα ὁ διάσημος Ἰταλὸς συγγραφεὺς Ἄγγελος Πολιτιανός, καὶ πολλοὺς ἐρωτικούς στίχους ἐνεπνεύσθη ἐξ ἐκείνης· ἀλλ' αὕτη προέκρινεν αὐτοῦ τὸν ἐπίζηλον Ἕλληνα ἱππότην· τούτου ἔγινε σύζυγος. Τὸν θάνατον τοῦ Μαρούλου περὶ τὰ τέλη τοῦ 1499 ἐθρήνησεν ὁ Ρονσάρ δι' ἐξόχου ἐπιταφίου ὕμνου, τὸν ὁποῖον ἐπιγράφει πρὸς τὸν Μάρουλον, «Capitain et poète Grec tres excellent». Ἐν αὐτῷ προσκαλεῖ τὰς Μούσας νὰ ἐπινεύσωσιν ὅπως βρέχη παντοτεινὰ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐκείνου τὸ γλυκὸ μέλι, τὸ γλυκὸ μέλι, καὶ ἡ γλυκεῖα δροσιὰ. Μολονότι ὁ τάφος του, λέγει, μόνον τὸ ὄνομά του κατέχει· διότι ὁ Μάρουλος ζῆ εἰς τὰ Ἡλύσια, συντροφεύων τὸν Τίβουλλον μὲ τὴν Δηλίαν του, καὶ τὸν Προπέρτιον μὲ τὴν Κυνθίαν του. Γεννηθεὶς εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἑλλησπόντου, τόσον ὠραία ἔψαλλεν, ὥστε, Ἕλλην, ὑπερέβη τοὺς παλαιοὺς Λατίνους: «Ἀγαπημένε μου, γιὰ ὅσα ὠραία ἔμαθα μέσα στοὺς στίχους σου, λάβε, σοῦ χαρίζω αὐτὰς τὶς πράσινες δάφνες, τὰ δροσὰτα κρῖνα, καὶ τὰ δροσερὰ τριαντάφυλλα».

7

Οὕτω θρηνεῖ ὁ μαθητῆς τὸν διδάσκαλον, ὅστις ἐπροτίμησε τὴν Λατινικὴν γλώσσαν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, διότι, ὅταν ἔγραψεν, Ἑλληνικὴ πατρις καὶ Ἕλληνες ἀναγνώσται δὲν ὑπῆρχον, ἔπρεπε δὲ νὰ ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ πολυαριθμῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἦτο ἱεροφάντης.

Διότι ἡ ποίησις τοῦ Μαρούλου εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν μυστικὴν λατρείαν τῆς φύσεως καὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν, φιλοσοφικὴ ἢ μᾶλλον θεοσοφικὴ

ποίησις, δυσκολοκατάληπτος εἰς τοὺς ἀμυήτους, ὡς ὑπέρτατον θεὸν
δοξάζουσα τὸν πατέρα Ἡλίον.

Τίς εἶν' αὐτῆ ποῦ σ' ἄραξε, ψυχῇ, νέα μανία;
Διαί τόσον αἰφνῆδια ἐροίμαζεν ὁ νοῦς μου,
Καὶ τὸ βαρὺ τὸ σιθῆδός μου τρομακτικὰ βογγάει;
ᾠ! Τί τρομοῖλα παγερῆ περνάει τὰ κόκκαλά μου;
Μακρὰν σταθῆτε, βέβηλοι, νά! Ὁ Θεὸς ἐφάνη,
Νά! Οἱ ραοὶ ἐσεισθηκαν εἰς τὰς κρυφαῖς σπηλαιῖς μας,
Καὶ τὸ βοννὸν τοῦ Παρνασσοῦ συνθέμελα βουχᾶται.
Πάλιν ἐκαταδέχτηκεν ὁ Ἀπόλλων νὰ γυρίσῃ
Εἰς τὰ παλιὰ λημέρια του, νὰ ζωντανέψῃ πάλιν
Τὸ σπήλαιον ποῦ τό βοσκεν αἰῶνια σαπίλα.
Πάλιν ἐμπνέει τὰς ψυχὰς τῶν σοβαρῶν ἀνθρώπων,
Καὶ φωλιαστός στα σωνδικὰ στρέφει, γεννᾷ τὸν ὀστρον,
Ὅπου ποίτζει τὴν καρδιὰν μὲ βακχικὴν μανίαν,
Καὶ τὴν ψυχὴν μας συγκινεῖ, πιάζει, καὶ συντριβεῖ...
Ἄλλ' ἢ ἀκμὴ ἢ παλαιὰ εἰς τὴν σιγὴν ἐχάθη,
Κ' οἱ ἄρρωστοὶ ἐξέμαθαν τὸ φῶς ν' ἀναζητῶσι...
Ἐλάτε ν' ἀγκαλιάσωμεν τοὺς πατρικοὺς θεοὺς μας,
Καὶ πρῶτον τὸν μονογενῆ ποῦ μ' ἄσβεστον λαμπάδα
Τὸν κόσμον ὅλον κυβερνᾷ, τὸν Ἡλίον πατέρα!

Ὁ Μιχαὴλ Μάρουλος δὲν συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς
νεωτέρας Ἑλληνικῆς ποιήσεως, κατέχει δ' ἐξαιρετικὴν καὶ μοναδικὴν θέσιν
ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ, εἶδος τι Λατινοφώνου Κάλθου τῆς Ἀναγεννήσεως.
Ἐνέμεινα εἰς τοῦτον, ἔχ' μόνον διότι οἱ στίχοι τοῦ ἐνέχρουσι κάτι τι ἐκ
τῆς ἐμπνεύσεως τῶν συγχρόνων φοιβολήπτων, ἀλλὰ διότι ὁ ποιητὴς
αὐτῶν, ποιητὴς ἐν ταύτῳ καὶ στρατιώτης, συμβολίζει μᾶλλον παντὸς
ἄλλου, τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεί-
νους, δεικνύει δὲ ὅτι καὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει ποιήσεως ἢ ἀναγέννησις
Ἑλλήνα δοξάζει ὡς ἓνα ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιοθαυμάστων μυσταγωγῶν
αὐτῆς. Καὶ θὰ ἔλεγα ὅτι καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα ἡμῶν τοῦτον ἡ μεγάλη
ἱεροφάντις τῆς ἀναγεννωμένης αὐτῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ ποιήσεως εἶναι ἡ Ἑλλάς.

8

Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι ξενόφωνοι στόνοι τῆς εἰδωλολάτριδος κιθάρας τοῦ
Βυζαντίου ραψῶδου συνεχέοντο πρὸς τὰ πρῶτα λαλήματα τῆς ὀρεινῆς
λύρας, τὰ ὅποια γνωριμώτατα καὶ τῶρ' ἀκόμη ἀντηχοῦσιν εἰς τὰ ὠτὰ
μας ὡς μητρικὸν νανούρισμα καὶ ὡς πολεμιστήριον σάλπισμα. Ἐν τῷ
μεταξὺ οἱ Ἑλληνες Στρατιῶται, οἱ εἰδωλολάτραι καὶ ἠλιολάτραι, καὶ
μισόχριστοί, οἵτινες ἀπεθαυμάζοντο εἰς τὰς ξένας αὐλάς, ὡς πρότυπα
πολεμιστῶν, καὶ παρεῖχον τὰς ἀνεκτιμήτους ἐκδουλεύσεις τῶν εἰς ἡγε-
μόνας καὶ εἰς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὑπεχώρουσαν βαθμη-
δὸν πρὸ τῶν χριστιανῶν Ἄρματωλῶν. Οἱ ἄρματωλοί, εἰς τὰς ὀρεινὰς
καὶ δυσυποτάκτους Ἑλληνικὰς χώρας, ὅπου ἡ δεσποτεία τῶν Τούρκων
ὀνομαστικὴ μᾶλλον ἦτον ἢ πραγματικὴ, ἄλλοτε μὲν ὡς ἐντολοδόχοι τῶν
δεσποτῶν, ἄλλοτε δὲ ὡς ἐπαναστάται, ὡς κλέφτες, διετῆρουσαν ἄσβεστον

τὸ πῦρ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ φρονήματος. Ἄρματωλοὶ καὶ κλέφτες ἀποβαίνουν οὕτω ὄροι συνώνυμοι. Ὁ ἄρματωλὸς γίνεται κλέφτης, κατὰ τὰς περιστάσεις, καὶ ὁ κλέφτης ἄρματωλός. Ὅσον προχωροῦν οἱ καιροὶ τόσον τὰ δύο συγγενῆ στρατόπεδα συνδέονται πρὸς ἄλληλα καὶ ταυτίζονται, μέχρις ὅτου ἀμφοτέρα συνεργάζονται ἐν ταυτῷ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῆς σχολαστικότητος.

(Νοέμβριος 1901)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

* ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ *

* ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΑΛΟΓΕΡΗ *

Ἡ Ἰσπανοὶ ἔχουν μίαν παροιμίαν, ἥς τὴν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ φράσιν δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλ' ἥς ἡ ἐννοία εἶναι ἡ ἑξῆς: «τὸ ὄμμα εἶναι ἀγγεῖον κρυστάλλινον, ἐν ᾧ διαφαίνεται τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς». Βεβαίως ἡ παροιμία αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἀνάλογος ἡμετέρα, «οἶα ἡ μορφή, τοιάδε καὶ ἡ ψυχή», δὲν εἶναι ἀνευ ἐξαιρέσεως. Ἄλλ' ἀναμφιδόλως ἡ παρατιθημένη εἰκὼν τῆς συμπαθεστάτης δεσποίνης ἠδύνατο αὕτη μόνη νὰ καθιερώσῃ τὸν κανόνα.

Δὲν ἐπιτηδεύομαι τὸν φυσιογνωμιστὴν, ὡς ὁ νῦν συρμὸς ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ ὁ ἀδαέστερος περὶ τὰς φυσιογνωμίας καὶ ὁ ἥττον παρατηρητικὸς, ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς Κας **Καλογεῖρῃ**, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ μαντεύσῃ ὅτι, τὸ λεπτοφυῆς καὶ ὡσεὶ ἔτοιμον νὰ θραυσθῇ εἰς τὴν ἐλαχίστην πρόσκρουσιν πρὸς τὰ αἰσθήματα περικάλυμμα τοῦτο, περικλείει δύναμιν χαλυβδίνην ψυχικῆς ἀντοχῆς, ἀντλουμένην ἐκ τοῦ πρὸς τὸ καλόν, τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ εὐγενὲς ἔρωτος.